
VESTIGIILE SECOLELOR V-III A. CHR. DIN SPAȚIUL CARPATO-NISTREAN CA SURSĂ A INTERPRETĂRII ETNICE. ASPECTE ISTORIOGRAFICE

Andrei Corobcean

Atribuirea ansamblurilor arheologice anumitor comunități etnice a prezentat un aspect important în toată istoriografia epocii fierului din Europa de sud-est și spațiul nord-pontic. Spațiul carpato-nistrean în această perspectivă a reușit să atragă atenția cercetătorilor, aflându-se la răscrucea unor tradiții culturale de la „periferia” antichității. Aspectul etichetărilor etnice ale vestigiilor arheologice din acest cadru spațial-cronologic, reflectat în istoriografie, relevă câteva criterii fundamentale, prin care cultura materială ar prezenta o valoare etno-determinativă: continuitatea etno-culturală și demografică a populației locale din perioada hallstattiană până în secolele V-III a. Chr. și persistența ei în perioada ulterioară; particularitățile tehnologico-stilistice menite să exprime fie unitatea, fie diferențierea între comunități etno-culturale; particularitățile modului de viață și a tradițiilor funerare; corespondența spațial-cronologică dintre informațiile paleo-etnografice ale textelor antice și datele arheologice.

În prezentul articol ne vom referi în fond la probleme care și-au găsit reflectare în studii de sinteză, în rândurile cărora se pot surprinde reflecții etnicizante relevante în raport cu vestigiile arheologice sau fenomenele descrise de acestea. Dacă în unele domenii părerile sunt aparent unanime, în altele discuțiile continuă să rămână contradictorii. În ultimele două decenii discuțiile s-au centrat mai mult asupra caracterului local sau intrus al unor comunități pomenite în sursele narrative într-un teritoriu inițial, încercându-se corelarea trăsăturilor culturale din teritoriul dintre Carpați și Nistru cu posibile migrații ori evoluții locale bazate pe factori etnici. De altfel, confruntarea de păreri între „autohtoniști” și „migraționiști” a fost mai degrabă readusă dintr-un trecut nu prea îndepărtat. Deci, unele teze surprinse din aceste discuții reprezintă resuscitări ale ipotezelor vechi și chiar depășite, deși nu lipsite de importanță. Interpretarea etnică, însă, a vizat de obicei un cadru general, mai puțin cel care ține de tratarea în-

săși a vestigiilor ca sursă de reconstituire a fenomenelor etnice. Din aceste considerente, o focalizare pe aprecierile relevanței etno-determinative a vestigiilor arheologice, dincolo de posibilitățile corelării tendințelor culturii materiale cu sursele narrative, este necesară.

Dihotomia generală care domină problematica interpretării etnice în literatura de specialitate o reprezintă cea dintre „autohton/local/indigen” și „alogen/străin”, sugerând, de altfel, și o diferență a modului de viață între primii, sedentari și ultimii, nomazi. În acest cadru larg s-au jalonat mai multe explicații despre purtătorii unor sau altor grupe de vestigii. Un asemenea context pune, în mod evident, problema continuității/discontinuității demografice cu toate rezultatele ei culturale și etnice.

Grupurile culturale au fost analizate din perspectiva legăturilor grupurilor culturale cu fondul local, considerat predominant tracic în baza informațiilor autorilor antici, pe de o parte, și cu elementele și influențe eterogene, pe de alta. O atenție deosebită li se acordă influențelor răsăritene, atribuite unor comunități cunoscute, grație surselor narrative, prin etnonimele de agatârși și sciți.

În această ordine de idei, se pot surprinde afirmațiile lui Vasile Pârvan și Mihail Rostowzev despre importanța fondului local în potențialul cultural de la mijlocul mileniului I a. Chr. din spațiul sud-est european. Renumitul arheolog M. Rostowzev afirma că nomazii de sorginte iraniană, în calea migrației lor, au întâlnit în regiunea nord-pontică un fond local puternic, care urma să-i influențeze și chiar să-i determine la modificarea ritualului funerar. Mai mult decât atât, localnicii „nu s-au făcut sciți” în pofida autorității politice a sciților asupra lor, continuându-și modul de viață specific, diferit de cel al sciților (Ростовцев 1918, 76). Și după V. Pârvan, „insulele iraniene” aflate în mijlocul unei „mări” de populație tracică indigenă, s-au dizolvat în această masă locală (Pârvan 1926, 649-650).

Ambii specialiști au atras atenția asupra continuității și importanței fondului local, accentuând însă hegemonia scitică din punct de vedere militar și politic în perioada maximei sale expansiuni.

Atribuirile etnice, evident, se bazează pe explicația istorică și corelarea istorico-arheologică, în care populația locală, considerată aprioric tracică, a cunoscut o succesiune de migrații a populațiilor nomade iraniene (cimerieni, sciți) pe parcursul mileniului I a. Chr. (Pârvan 1926, 7-8). Acești migratori, în special sciții, ar fi constituit în spațiul carpato-danubiano-pontic „simple enclave” și nu o „mare masă iraniană” ca în nordul Pontului Euxin (Pârvan 1926, 361). Aprecierile etnicizante, însă, se fundamentează în „Getica” lui V. Pârvan nu doar pe simple corelări istorico-arheologice, dar mai ales pe caracteristicile diferențelor de habitat și de stil în elementele culturii materiale, explicate sau determinate de o anumită continuitate ori discontinuitate etnoculturală. Bazându-se pe informațiile autorilor antici și pe materialul arheologic la vremea sa, V. Pârvan conchidea că sciții nomazi n-au lăsat urme de locuințe, în virtutea modului mobil de viață, fiind cunoscuți doar prin inventarul pe care și-l depuneau în morminte (Pârvan 1926, 214, nota 3). Evident, urme de populație scitică puteau fi identificate preponderent prin descoperiri funerare, de regulă izolate în spațiul carpato-danubiano-pontic, în timp ce așezările și necropolele urmau să reflecte persistența populației locale. În afară de aceste determinări generale, principalul argument în atribuirea etnoculturală îl servește inventarul atât al așezărilor, cât, mai ales, al necropolelor.

În literatura de specialitate s-a atras atenția și asupra unor elemente, a căror schimbare este mult mai anevoioasă, depinzând mai mult de condițiile mediului. Este vorba în special de construcții, locuințe, pentru care tehnologia tradițională – carcasa de nuielă unsă cu lut – rămâne modificări încă din neolitic (Pârvan 1926, 184). Desigur că astfel de elemente, deși clar pot fi atribuite unor populații locale, cu mod de viață relativ stabil, sedentar, nu prezintă relevanță etno-determinativă, decât etnografică largă. Totuși, atribuirea locală a așezărilor este prezentată practic indubitabilă. În sprijinul acestui fapt este ilustrat exemplul „davae”-lor, întâlnit în surse mai târziu, care demonstrează predominarea etnicilor traci în masa populației din spațiul carpato-danubiano-pontic (Pârvan 1926, 272).

Într-un studiu în care intenționează să stabilească o corelare între manifestările culturale și cele etnice la Dunărea de Jos, D. Berciu (Berciu 1960), abordase problema structurii culturii materiale în secolele VI-IV a. Chr. din perspectiva raportării elementului local la cele eterogene. S-au formulat astfel cele patru componente bine cunoscute: 1) un fond local bazat pe tradiții hallstattiene locale; 2) imitațiile locale după forme grecești ori scitice; 3) componenta grecească și 4) scitică. E o delimitare, de altfel, destul de rigidă, mai ales ținând cont de o etichetare etnică apriorică dar strictă a unor tradiții culturale.

Pentru monumentele din spațiul carpato-danubiano-pontic, mai ales din regiunea pruto-nistreană, atribuirile etnice sunt realizate de A.I. Meljukova din perspectiva unei continuități etnoculturale din epoca hallstattiană timpurie până în plină epocă „getică”. Specificul culturii materiale, în special ceramica, și a ritualului funerar al geților, astfel, s-ar fi constituit definitiv în secolele VI-V a. Chr., păstrând legătura genetică cu fondul cultural hallstattian timpuriu asigurată de continuarea existenței culturii Basarabi până la începutul secolului VI a. Chr. (Мелюкова 1979, 89, 107). Valoarea aprecierilor etnice ale categoriilor de materiale și a stilului este reflectată în stabilirea anumitor legături de continuitate și în spațiul pruto-nistrean, între epoca hallstattiană și cea getică din secolele IV-III a. Chr. După Meljukova, punctul de legătură poate fi observat prin materialele necropolelor de la Dănceni (sfârșitul secolului VI - începutul secolului IV a. Chr.) și Dănceni (începutul secolului V a. Chr.), prezentând tranziția de la cultura Basarabi, care se încheie la începutul secolului al VI-lea, la cultura getică din secolul al IV-lea a. Chr. Atribuirea locală și anume tracică a acestor necropole nu este pusă de A.I. Meljukova la îndoială din două considerente importante: asemănarea până la identitate a materialelor și monumentelor în genere din spațiul pruto-nistrean cu cele din spațiul carpato-balcanic pentru perioada dată și următoare, pe de o parte, și legătura genetică dintre ceramica și ritualul funerar prezent la aceste monumente cu a celor din monumentele perioadei precedente, pe de altă parte. În timp ce materialele de sorginte nord-pontică, prezente în inventar (vârfuri de săgeată, pumnal akinakai etc.) reflectă doar pătrunderea elementelor culturii materiale scitice în acest spațiu (Мелюкова 1979, 142).

Statutul de cea mai relevantă categorie de vestigii în sens etno-determinativ și-l păstrează ceramica lucrată cu mâna, rămânând principalul argument în atribuirea tracică (Мелюкова 1979, 235). La baza unei astfel de atribuirii era stabilită asemănarea evidentă cu formele ceramice locale din perioada precedentă. La fel, și cu ajutorul corelațiilor sincrone, materialul ceramic reflecta prezența unei diferențieri clare culturale cu aprecieri etno-diferențiale clare, mai cu seamă în situația când această ceramică predomină și în zona polisurilor grecești, utilizată evident de populația locală barbară (Мелюкова 1979, 106). În așa mod, asemenea majorității cercetătorilor, renumitul scitolog definea caracteristica culturală a lumii tracice în special după materialul ceramic de sorginte stilistică din prima epocă a fierului, prin obiecte de port (fibule, care în genere nu erau caracteristice, de exemplu, portului scitic) și ritual funerar caracteristic. În același timp, tradiția culturală scitică o definește după armament (vârfuri de săgeată cu trei aripioare, pumnale akinakai), piese de harnașament, ritual funerar și ceramică de tradiție nord-pontică.

Astfel, pe lângă abordarea unei legături genetice între elementele culturii materiale din secolele IV-III a. Chr., atunci când cultura este relativ clar conturată, cu perioada precedentă, se atrage atenția asupra comparației cu tradițiile culturale bine diferențiate, care ar exprima contactele dintre populații – purtătoare ale unor sau altor tradiții. Mai ales pentru spațiul carpato-nistean, se preferă comparația dintre un curent predominant vestic și celălalt estic. Cercetarea celor două ansambluri de elemente – de tradiție nord-pontică și carpato-balcanică – nu presupune, însă, o graniță categorică. Analiza comparativă a generat mai degrabă noi probleme în interpretarea etno-culturală. Corelarea între culturile scitică și tracă A.I. Meljukova o stabilește într-un șir larg de domenii: rit și ritual funerar, cultură materială (ceramică, toreutică), armament, harnașament, obiectele de toaletă și podoabe. Deosebirile prevalează în cea mai mare parte.

O evaluare importantă realizată de Al. Vulpe în renumitul studiu din 1970 este analiza proceselor culturale care au loc la mijlocul mileniului I a. Chr. În secolele VI-V a. Chr. au loc transformări observate în materialele grupului Bârsești-Ferigile, astfel, acesta fiind mai apropiat din punct de vedere cultural de Transilvania (încadrându-se în așa-numitul cerc cultural agatârs) în prima fază

de dezvoltare (sec. VI a. Chr.), iar din secolul V a. Chr. tot mai mult se apropie de aspectul cultural din sudul Dunării (Vulpe 1970, 205). Această aserțiune sugerează succesiunea unor impulsuri culturale de intensitate diferită, dar față de care fondul local s-a manifestat destul de conservativ.

Manifestarea acestor influențe eterogene este interpretată în viziunea lui Al. Vulpe insuficient de complex. Teoriile care vizează intensitatea influențelor scitice în regiune suferă de o argumentare arheologică insuficientă (Vulpe 1970, 204). Este vorba atât de concepția Rostowzev-Pârvan care presupune pentru secolele VII-V a. Chr. o migrație importantă de neamuri scitice spre Vest, stabilirea lor în Transilvania și Pannonia, având un rol dominant față de populația locală tracică, cât și de concepția autohtonistă prin care grupurile hallstattiene târzii au fost lăsate de populație locală, fiind afectate într-o oarecare măsură de influențe culturale scitice. Prezența acestora este abordată în contexte generale, sugerând impedimentele legate de identificarea sciților, din punct de vedere arheologic, în spațiul carpato-dunărean (Vulpe 1970, 205, 209). „Arheologic sciții nu sunt atestați în mod direct nicăieri în spațiul discutat”, nota Al. Vulpe, subliniind un rol etnografic general al pieselor de harnașament și al vârfurilor de săgeți, care puteau fi folosite în egală măsură de sciți și geți, care erau „arcași călări” (Vulpe 1970, 205). Însă, anume din cauza raidurilor periodice ale sciților nomazi stepa Bărăganului a devenit una nelocuită, separând în sec. VI a. Chr. pe geții din Subcarpați de cei sud-dunăreni (Vulpe 1970, 209). În ceea ce privește o prezență efectivă a sciților în spațiul carpato-danubiano-pontic, Al. Vulpe o considera argumentată pe cea din Dobrogea în secolul IV a. Chr., prin prezența unor forme ceramice specifice în mormintele de inhumație (Vulpe 1970, 210).

Asupra delimitării elementelor locale nord-tracice de cele răsăritene scitice atrage atenția și I. Niculiță, mai ales ținând cont de situația arheologică de la est de Carpați. Se insistă asupra faptului că realitățile arheologice confirmă clar vecinătatea geților cu sciții, reflectată în sursele narrative, prin monumentele în care se întâlnesc, pe lângă materialul predominant autohton, elemente de sorginte scitică. Printre acestea un loc aparte îl ocupă siturile de la Butuceni, Suruceni, Pârjolteni, Dănceni, Tudora, Bârsești, Slobozia, Curteni etc. (Никулицэ 1987, 20). La fel, un rol deosebit i se acordă inspirației scitice a produselor artistice ale elitelor

locale tracice, cu adăugarea elementelor decorului hallstattian geometric, confirmă interferențe culturale intense traco-geto-scitice (Никулицэ 1987, 39). De altfel, pe lângă alte aspecte, I. Niculiță readeuce în prim-plan concepția tradiției stilului geometric formulată încă de V. Pârvan.

V. Pârvan atrăgea atenția asupra faptului că în interpretarea etnică ar fi mai relevant detaliile ritului și ale inventarului funerar, decât construcțiile funerare propriu-zise (Pârvan 1926, 371). Practic, aceeași abordare poate fi presupusă și în cazul structurilor de habitat, al așezărilor și locuințelor, pentru care cea mai importantă componentă, relevantă în determinarea valorii etnicizante, o alcătuiește inventarul arheologic și anume particularitățile sale stilistice. Înainte de aprecierea valorii inventarului, însuși ritul funerar a devenit un indiciu etno-determinativ important și în arheologia nord-tracă. Cu toate argumentele care sugerează prezența biritualismului în tratarea corpului după moarte – fie inhumație, fie incinerare, predominarea celei din urmă rămâne regulă pentru comunitățile locale din epoca bronzului până în epoca La Tène, domeniu neinfluențat de alte comunități (Pârvan 1926, 632). Reiterând evoluția monumentelor din secolele VI-I a. Chr. pe un fon comun din prima epocă a fierului în domeniul culturii materiale I. Niculiță îl subliniază și la nivelul ritualului funerar, criticând absolutizarea incinerăției la traci și subliniind continuitatea biritualismului, după cum a făcut-o și V. Pârvan (Никулицэ 1987, 25, 28, 57).

Sub aspect comparativ între entitățile etno-culturale de sorginte tracică și scitică, în domeniul ritualului funerar asemănările sunt nesemnificative, chiar când este vorba despre practicarea inhumației, exclusivă pentru sciți și ca rit caracteristic, alături de predominarea incinerăției, pentru geți. Pentru ambele comunități sunt caracteristice amenajările tumulare de dimensiuni mici pentru traci și populația de rând a sciților. În general, mai multe asemănări între cele două comunități sunt sesizate la nivelul elitelor (Мелюкова 1979, 169, 178). Celelalte aspecte ale ritualului funerar relevă doar deosebiri, mai ales în orientare și inventar. Astfel, dacă lumii scitice îi este specifică, de regulă, orientarea spre vest a defuncțiilor în poziție întinsă, pentru traco-geți o regulă constantă a orientării lipsește (Мелюкова 1979, 173). Pe partea inventarului deosebiri sunt relevante, dacă nu se iau în calcul înmormântările princiare. Mormintele geților au un inventar să-

rac, în care predomină vase modelate cu mâna, de factură locală, alături de prezența celor de import, fapt care nu se atestă în mormintele izolate scitice din regiune. În același timp, dacă ultimele conțin obligatoriu arme de factură nord-pontică (vârfuri de săgeți cu trei aripioare, pumnale *akinakai*), atunci pentru mormintele geților, mai ales din secolele IV-III a. Chr., acestea sunt extrem de rare (Мелюкова 1979, 174).

Indubitabil, cel mai fertil teren sub acest aspect îl oferă materialul ceramic. V. Pârvan încearcă din start să plaseze ceramica printre indicatorii care diferențiază și modul de viață, afirmând că sciții nu au creat ceramică proprie, adoptând produsele olăritului local, având preferință pentru vasele din metal ori din lemn, fapt explicabil prin traiul nomad (Pârvan 1926, 430). De cealaltă parte, anume materialul ceramic urmează să demonstreze atribuirea așezărilor populației indigene. O astfel de atribuire se aplică așezării de la Piscul Crăsanilor, fiind argumentată prin predominarea absolută a ceramicii locale față de cea de import, mai ales cu cât „coborâm în straturile inferioare” (Pârvan 1926, 183). Ceea ce se înțelege prin ceramică „indigenă”, de asemenea, este bine ilustrat în „Getica”. Definierea „etnografică” a acestora are la bază vasele lucrate cu mâna, de factură rudimentară, relevante, însă, prin formă și decor: vasele „borcan” înzestrate cu două sau mai multe proeminente, alte variante stilistice ale decorului în relief (nervuri, brâuri), considerate specifice indigenilor traci, având continuitate încă din sortimentul vaselor neolitice cu deosebirile respective (Pârvan 1926, 186-187). Ar fi greșit însă să-i replicăm lui V. Pârvan ideea unei continuități de facto a ceramicii tracice din epoca neolitică. El neagă vreo continuitate directă, presupunând doar „iradierii” stilistice, care „creează iluzia continuității genetice” (Pârvan 1926, 563).

Legăturile „genetice” sunt valabile mai degrabă în cazul provenienței acestor forme ceramice din perioada precedentă, hallstattiană, unde sunt clar observate formele și opțiunile decorative ale borcanelor, ceștilor, ulcioarelor, căștilor. Acestea, evolute din așa-numita epocă hallstattiană, caracterizează tradițiile prezente atunci în Sud-Estul Europei, contribuind, astfel, la deosebirea stilistică față de regiunile nord-pontice. Tracismul orizontului ceramicii hallstattiene rezidă și din corelarea atestării ceramicii barbare în nivelul Troia VII B2 cu pomenirea tracilor în poemul homeric (Pârvan 1926, 5). Deci, pe lângă iluzoria continu-

itate a formelor ceramice locale și a particularităților stilistice din neolitic și epoca bronzului, argumentul unei continuități de facto este legătura cu formele „hallstattiene” (Pârvan 1926, 190-192). Acest principiu este respectat pentru determinările tuturor categoriilor de vase lucrate cu mâna. Într-o oarecare măsură V. Pârvan a minimalizat rolul influențelor externe în cultura ceramică autohtonă, anume în aspectul celei rudimentare, punându-le pe seama tradițiilor hallstattiene, chiar dacă în unele cazuri acceptă imitațiile după modele grecești și celtice (Pârvan 1926, 192, 196).

Conservarea constantă a vechilor tradiții ceramice, atât la mijlocul mileniului I a. Chr., cât și în perioada ulterioară, este considerată a fi legată de un factor social important, de preferințele sărăcimii, „țărănimii getice”, care și formele noi, imitațiile le creează într-o tehnică „rurală” (Pârvan 1926, 562). Este importantă sub aspectul analizei contrastelor stilistice sublinierea, făcută de V. Pârvan, că populația de rând continua în perioada hallstattiană timpurie să confecționeze obișnuitele vase rudimentare comune din epoca bronzului, delimitându-se de imitațiile din lut ale vaselor metalice hallstattiene (Pârvan 1926, 367). Astfel, și după secolul III a. Chr., pe lângă influențele celtice, continuă să predomină tradiția ceramică rudimentară, apreciată ca specific local (Pârvan 1926, 562). Conservatismul local, deci, poate explica o evoluție constantă a formelor locale de ceramică din epoca bronzului până în a doua epocă a fierului.

Rigiditatea tradiției ceramice este bine tratată și din perspectiva utilității sale în ritualul funerar, nu doar în calitate de inventar, dar și de vase în care se depuneau resturile cadavrului incinerat. Aici vasele rudimentare aveau funcție simbolică în ritualul geților, moment reflectat și de caracterul obligatoriu al urnei cu tradiții în epoca bronzului în calitate de urnă funerară pentru contextele din a doua epocă a fierului (Pârvan 1926, 633).

Nu este deloc întâmplător ca și în analiza comparativă între lumile tracică și scitică a Anei I. Meliukova să se sublinieze importanța observațiilor de ordin stilistic. Ea delimitează clar ceramica tracică de cea scitică prin particularități stilistice: în cazul celei dintâi este preferată înzestrarea cu proeminențe și apucători și alte elemente realizate în relief, în timp ce pentru ultima decorul fie lipsește, fie prezintă un simplu șir de alveole. Asemenea caracteristici au distins prezența elemen-

tului tracic în zona Olbiei în secolul V a. Chr., pus pe seama contactelor directe între colonia greacă și traci balcanici (Мелюкова 1979, 180, 182), cu toate că s-au emis și alte supoziții care susțin chiar prezența tracică în regiune. Asemenea delimitare stilistică rămâne valabilă pentru caracterizarea dintr-un punct de vedere etnografic mai larg, nu atât etnic, între regiunea nord-pontică și spațiul carpato-balcano-pontic.

O poziție prioritară în evaluarea proceselor culturale de către profesorul I. Niculiță este destinată evoluției ceramicii din secolele VI-I a. Chr., caracterul rudimentar al căreia, alături de alte vestigii de cultură rudimentară (locuințele tradiționale din carcasă de lemn unsă cu lut), oferă o delimitare etno-diferențială în zona așezărilor rurale din preajma coloniilor grecești și care are o atribuire mult probabilă tracică (Никулицэ 1987, 34-35). Evoluția ceramicii relevă constituirea către secolele VI-V a. Chr. a unor forme generale de ceramică pentru toată lumea nord-tracică care se vor răspândi pe larg și vor persista constant în secolele IV-I a. Chr. (Никулицэ 1987, 42-49, рис. 2-3). Aceasta ar confirma o dată în plus continuarea, din punct de vedere stilistic, a tradițiilor de la finele epocii bronzului și perioada hallstattiană cu mici modificări, mai ales în ceea ce privește vasele borcan. Cu atât mai mult, uniformizarea formelor ceramice în secolele VI-I a. Chr., alături de uniformizarea altor aspecte, accentuează un proces de tendință a unității culturii materiale în spațiul dintre Carpați, Balcani, Nistru și Pontul Euxin (Никулицэ 1987, 54).

Cercetătorul M. Tkaciuk caută să infirme supoziția lui I. Niculiță despre răspândirea în secolele IV-III a. Chr. a acelorași forme ceramice în spațiul unde sunt atestați geții, deoarece aceasta nu ar corespunde cu sursele narrative, care-i pomenesc pe geți la nordul Dunării doar din a doua jumătate a secolului al IV-lea a. Chr., astfel printr-un paralelism direct și determinist între datele arheologice și cele scrise reiterând lipsa efectivă a geților în spațiul carpato-nistrean în secolele VI-V a. Chr. (Tkaciuk 1994, 224). Totodată, asemenea lui M. B. Ščukin, M. Tkaciuk explică cantitățile mari de ceramică de factură rudimentară geto-dacă în siturile Poienesti-Lucașeuca prin împrumuturi de la geto-dacii din vecinătate (Щукин 1994, 114), fapt ce ar menține nefondat ideea unui hiatus generat de limitarea cronologiei culturii getice în cadrul sfârșitului sec. V - începutului sec. IV a. Chr. sau finele sec. IV - debutul sec. III a. Chr., în

baza cronologiei amforelor de Thassos (anii 350-270 a. Chr.) (Шукин 1994, 113). Un asemenea argument este bizar atât timp cât nu se poate demonstra că existența unei comunități pe un anumit spațiu ar depinde de circulația unor obiecte de import din spațiul vizat ori propagarea acestor piese depinde de raporturile dintre producător și consumator (Niculiță 1996, 63). În privința unui „împrumut” de ceramică rudimentară la distanțe mari, argumentul nu rezistă nici din punctul de vedere al logicii – este un nonsens ca o populație producătoare de ceramică casnică rudimentară să împrumute din alte regiuni vase de factură tot atât de rudimentară.

În ceea ce privește celelalte categorii de vestigii mobile, atribuirile sunt mai diverse în raport cu materialul ceramic. Un rol important în argumentarea unor atribuiri etnice l-au jucat anumite tipuri de arme, cum sunt spadele scurte „akinakai”, oglinzile din bronz cu mâner de fier ornamentat la conexiunea cu discul în stil animalier. Asemenea piese, datorită prezenței lor masive în spațiul nord-ponctic și a caracteristicilor stilistice proprii artei irano-siberiene, nu aveau decât să indice asupra unei atribuiri scitice evidente (Pârvan 1926, 7). V. Pârvan definește chiar căile de pătrundere a sciților în bazinul carpatic datorită unui șir de descoperiri „scitice”, care nu ofereau loc pentru dubii: cazonul de bronz de la Scorțaru, aplicile de harnașament de la Craiova, vârful de săgeată din bronz etc. Cu excepția unor obiecte, majoritatea celor din lista antichităților scitice a lui V. Pârvan sunt considerate și astăzi cel puțin de inspirație scitică.

Piese de relevanță artistică, însă, poartă în maniera prelucrării și decorării lor maniere specifice. Pentru cele atribuite meșterilor sau clienților locali din spațiul carpato-danubiano-ponctic se considera specific stilul geometric, care caracterizează mai ales moda hallstattiană în decor, cu rădăcini în epoca bronzului (Pârvan 1926, 324, 328, 366), fapt care urmează să evidențieze lucrările artistice din spațiul respectiv în arealul răspândirii unui stil oriental animalier. Pe de altă parte, chiar și obiecte tipic „scitice”, arme și obiecte de toaletă, puteau servi, după V. Pârvan, uzului băștinașilor geți (Pârvan 1926, 357). Astfel, se recunoștea faptul că aceste categorii de obiecte, în virtutea circulației și modei, nu sunt relevante pentru o atribuire categorică etnică, deși cu recunoașterea tradiției specifice din care veneau.

Particularitățile stilistice ale unor piese au stimulat în istoriografie aprecierea unor sinteze etno-

culturale. Exemplu bun în acest sens este controversata spadă de la Dobolii de Jos, considerată o piesă expresivă a unui stil local de artă „hallstattiană tracică” cu elemente decorative orientale scitice (Pârvan 1926, 359). O explicare a sintezelor artistice ne-o oferă destul de clar V. Pârvan, menționând că „Dacia stă la răscrucea drumurilor pe care din Est vine arta naturalistă, iar din Vest cea geometrică” (Pârvan 1926, 620), subliniind în special stilizarea motivelor realiste ca un specific local (Pârvan 1926, 622).

Nu există dubii în privința unui șir întreg de imitații locale ale obiectelor venite din lumea greacă ori iraniană. În studiul lui D. Berciu, apare drept imitație indigenă după model scitic pumnalul renumit de la Doboleștii de Jos (Berciu 1960, 267), caracterul ne-„scitic” al căruia, mai ales sub aspectul ornamentului, a fost subliniat de unii cercetători (Pârvan 1926; Никулицэ 1987). De categoria armelor este, în general, legată influența scitică sau pseudo-scitică în contextul culturii locale nord-tracice, mai exact prin piese de tipul akinakes, adaptate într-o variantă carpatică (Berciu 1960, 271). Alte elemente scitice se manifestă în spațiul sud-tracic, pe care D. Berciu îl extinde și în zona istro-ponctică, sunt cunoscutul cazan de la Scorțaru, piesele de harnașament (psaliile) de la Tariverde și Histria, pumnalele-akinakai de la sud de Dunăre (Răzgrad) și statuile din piatră din Dobrogea (Berciu 1960, 272). Diferențierea amintită a arealului nord-tracic („traco-agațârs”) și sud-tracic („tracic” și „traco-getic”) ar fi început, după părerea cercetătorului bucureștean, la răscrucea secolelor VI-V a. Chr. (Berciu 1960, 270), adică în pragul unei noi uniformizări a culturii materiale care va urma.

Arta este un domeniu fertil pentru comparații de ordin stilistic și cu implicații etno-determinative, fiind totuși mai degrabă o preferință a elitelor atât tracice cât și scite. A.I. Meljukova definește specificul artei tracice prin influențele greacă și ahenenidă din secolele VI-V a. Chr., la care se adăugase stilul animalier scitic, adaptat creator de meșterii locali. Stilul este diferit, deși motivele animaliere sunt asemănătoare, deși dictate de aceleași preferințe ale elitelor. Oricum stilul animalier adaptat de localnicii traci evocă natura statică a animalelor și scenelor, cele din urmă având mai mult inspirație caracteristică lumii balcanice (Мелюкова 1979, 234).

Asemănările între cultura tracilor și sciților, mai corect între culturile din nordul Mării Negre și din spațiul carpato-balcanic, sunt, însă, mai profunde.

În primul rând, acestea se manifestă în circulația încă din prima epocă a fierului în ambele regiuni a acelorași tipuri de vârfuri de săgeată. Și dacă aici modificări stilistice nu există, atunci utilizarea tipului „scitic” de pumnal akinakai era preluată de creatorii de meșterii traci. Acestea, întâlnite în secolele VI-V a. Chr. în zona Nistrului Inferior, la Ferigile etc. erau lucrate într-o manieră specifică, obținând expresii specifice în ornamentare în stil animalier tracic (Мелюкова 1979, 198, 199).

În studiul său de sinteză, I. Niculiță prin analiza pieselor de artă demonstrează că în secolul VI a. Chr. se generalizează stilul animalier caracteristic și pentru lumea scitică, dar fiind combinat cu stilul tipic local geometric hallstattian. Cercetătorul chișinăuian sublinia că în arta getică are loc combinarea stilului animalier cu decorul vegetal-geometric, o particularitate specifică doar spațiului extra-carpatic, descriind în spațiul balcano-carpato-pontic, asemenea stilului ceramic, o unitate a compoziției și decorului (Никулицэ 1987, 67, 125, 175, карта 5).

Generalizările atribuirilor etnicizante ale materialului arheologic, cu ajutorul interpretărilor surselor istorice, au permis conturarea în istoriografie a proceselor etnoculturale din mileniul I a. Chr., care pot implica atât evoluții culturale, cât și etnonimice, etnopolitice etc. În primul rând, aceste reconstituiri relevă diversitatea influențelor asupra culturii materiale din spațiul carpato-danubiano-pontic. V. Pârvan delimitează, în linii majore, o succesiune a influențelor care au determinat cultura „localnicilor” pe întregul parcurs al acestei perioade. Astfel, îndelungata predominare a tradițiilor occidentale, materializate prin preferințele tracilor băștinași pentru moda „hallstattiană” (circulația vaselor tipului Villanova) este urmată, către secolul VIII a. Chr., de puternicele influențe orientale (iraniene, scitice), alături de cele grecești. În același timp, cultura locală rămâne puțin afectată, iar ulterior, din secolele IV-III a. Chr., se orientează spre influențele celtice, caracteristice culturii La Tène (Pârvan 1926, 292, 296).

Succesiunea prezentată sugerează o schimbare consecutivă de vectori – când spre Vest, când spre Est, care, însă, pentru V. Pârvan se prezintă drept nefastă. Fără a aproba ori dezaproba dreptul cercetătorului la o astfel de apreciere, ținând cont și de spiritul vremii, merită să i se acorde atenție. În viziunea acestuia, invazia irano-scitică ar fi întreprinsă calea firească a civilizației locale spre „forme-

le fierului occidental” (Pârvan 1926, 348), caracterizând „vremea scythică a Daciei” ca un hiatus în evoluția culturii locale (Pârvan 1926, 643), o perioadă de decadență și stagnare. Pentru V. Pârvan, cultura scitică în spațiul getic este una izolată și săracă (Pârvan 1926, 365). O asemenea abordare a fost, însă, criticată deja de I. Nestor, care a demonstrat caracterul fecund al interferențelor culturale traco-scitice (Nestor 1933, 143-144).

Aprecierile generalizatoare făcute de D. Berciu prezintă interes la nivelul dezvăluirii factorului grecesc care au determinat procese de consolidare, dar și de uniformizare culturală în cadrul lumii „traco-getice” locale. Această uniformizare, asociată și cu un intens proces de „urbanizare”, s-ar fi datorat „integrării traco-getilor în unitatea general-sud-tracică” (Berciu 1960, 267, 269), grație apropierea de civilizația elenă. De asemenea, factorul grecesc este considerat un stimulent serios în apariția stilului „traco-scitic” de artă pentru satisfacerea necesităților elitelor (Berciu 1960, 273), fiind un indiciu al trecerii la a doua epocă a fierului. Aceasta din urmă va fi considerată de tradiție mediteraneeană și nu celtică, argumentându-se prin originea locală „hallstattiană” a tipului de fibulă tracică, adică formarea lui pe baza tipului Donja Dolina (Berciu 1960, 268).

Către mijlocul mileniului I a. Chr. se stabilește așa-numita individualizare a tracilor de nord, delimitați de cei sudici, având la bază fondul cultural hallstattian comun. Prezintă interes aserțiunea că grupurile locale evidențiate în spațiul carpato-balcano-pontic din al doilea sfert al mileniului I a. Chr., caracterizate de Al. Vulpe, reflectă absența pentru secolul VI a. Chr. a unui etnos comun la comunitățile nord-tracice înrudite (Никулицэ 1987, 28). Anume uniformizarea observată la nivelul culturii materiale reflectă, în opinia lui I. Niculiță, un proces de uniformizare și consolidare etnică, care s-a soldat cu formarea unui etnos unitar (Никулицэ 1987, 82). Din ea rezultă, prin coroborare cu datele etnografice antice, o formă de unitate etnică a tracilor septentrionali sub egida getilor, a căror autoritate politică o evidențiază sursele narrative (Никулицэ 1987, 177), deci nu ar exista o contradicție între cele două tipuri de surse. O asemenea evoluție etnoculturală, însă, nu cuprindea deocamdată, până în secolul III a. Chr., și spațiul intra-carpatic, în care pe fonul proceselor de sinteză traco-celtică se consolidau dacii (Никулицэ 1987, 182).

Corelarea istorico-arheologică a fost realizată cu succes de specialiști, ajungându-se la unele tan-

gențe cel puțin în abordare, dacă nu întotdeauna în rezultate. În contextul interpretărilor etnico-istorice a fost marcat în special de renumitul studiu semnat de Al. Vulpe în anul 1970 (Vulpe, 1970). Aici au fost formulate principiile legăturii dintre fenomenele arheologice și sursele narative la nivel de tendințe generale, implicând relații etnice. Astfel, pe de o parte, perioada de răscruce dintre prima și a doua epocă a fierului din spațiul carpato-danubiano-pontic este caracterizată printr-o cultură materială unitară, iar pe de alta – sursele narative sugerează pentru aceeași perioadă și spațiu predominarea populațiilor de origine tracică, fără a exclude și alte comunități etnice necunoscute (Vulpe 1970, 188, 204). Valoarea surselor narative este cea mai relevantă pentru așa-numita perioadă hallstattiană târzie, grupurile căreia întrețin, retrospectiv, o relație genetică cu fenomenul cultural Basarabi din perioada hallstattiană mijlocie. Relația genetică este urmărită în evoluția stilistică a vestigiilor, în special a formelor ceramicii. Corelarea surselor poate indica, deci, asupra caracterului etnic tracic al populațiilor care au lăsat culturile hallstattiene mijlocii și timpurii, dar „continuitatea și originea tracică a triburilor din Hallstattul timpuriu este dependentă de măsura în care cultura Basarabi este tributara predecesorilor ei” (Vulpe 1970, 204).

Al. Vulpe sugerează, de altfel, în baza corelației dintre localizarea comunităților după sursele narative și monumentele importante din secolele VI-V a. Chr., că grupul cultural Ravna-Dobrina aparține geților, ori chiar geților crobizi, fiind clare asemănările din cultura materială care poate indica o înrudire etnică (Vulpe 1970, 205). Evident, este vorba de o situație din sudul Dunării, în timp ce caracterul etnic al comunităților din nordul Dunării în raportul cu al celor din sud, poate fi pus pe seama comparațiilor arheologice dintre grupul sud-dunărean amintit și grupul Ferigile-Bârsești. Astfel, înrudirea comunităților purtătoare ale acestuia din urmă cu geții din sudul Dunării este demonstrată prin analogiile strânse existente între vestigiile grupului Ferigile-Bârsești cu grupurile din sudul Dunării și de la Dunărea de Jos, dar mai ales prin contribuția culturală esențială a grupului Ferigile-Bârsești la formarea culturii geto-dacice clasice (Vulpe 1970, 205). Argumentele menționate sunt susținute de faptul că într-o perioadă ulterioară, în secolele II-I a. Chr., regiunea carpato-dunăreană era considerată getică, iar acest lucru ar fi fost asigurat și de continuitatea de viață din zona subcarpatică relevată de grupul Ferigile-Bârsești. Astfel,

din punct de vedere arheologic, poate fi constatată pentru secolele VI-V a. Chr., prezența pe ambele maluri ale Dunării a comunităților care purtau același etnonim – geții (Vulpe 1970, 205).

O observație care merită subliniată în studiul publicat de Al. Vulpe este cea referitoare la denominarea perioadelor, fazelor în termeni etnici. Or, chiar dacă raportul dintre etapele dezvoltării culturii materiale și etnos este demonstrat, o denominare a acestora ori a culturii materiale în genere în termeni etnici este metodic greșită (Vulpe 1970, 188). Evident, tradiția unor astfel de denumiri s-a înrădăcinat atât de mult în literatura de specialitate, încât este greu să se impună o renunțare categorică la ea. Cu toate acestea, trebuie evitate astfel de concepte ca „perioadă scitică”, „perioadă getică” sau „cultură scitică”, „cultură getică”.

În controversata corelare tradițională a surselor arheologice și narative, de care face uz din plin, M. Tkaciuk găsește soluția prin aplicarea metodei „purificaționale”, esența căreia este analiza separată a surselor pe o problemă și context concret, urmată de confruntarea lor. Chiar dacă recunoaște faptul că etnonimia surselor narative antice, cea reală și granițele culturale de obicei nu coincid (Tkaciuk 1994, 215), M. Tkaciuk nu pare să respecte această temere în afirmațiile făcute pe parcursul studiului. Această observație se bazează, în primul rând, pe abordarea oarecum rigidă a textelor antice în coroborarea cu vestigiile arheologice, de care dă dovadă autorul. Coroborarea acestor surse trebuie să se bazeze, după cum sugerează cercetătorul chișinăuian, pe „nivelul ansamblurilor generale, al tendințelor” și „dacă tendințele, conturate conform izvoarelor scrise și arheologice, concordă într-un șir de puncte”, atunci poate urma „focalizarea mărturiilor scrise asupra culturii arheologice”. Respectarea acestui principiu ar permite atribuirea etichetei etnice unei culturi (Tkaciuk 1994, 216).

Legată de acest principiu, este relevantă și demnă de atenție ipoteza autorului în conformitate cu care „dacă genetic fazele de dezvoltare a culturii precedente și succesoare nu contrazic genetica etnonimelor și lacunele lor, suntem în drept să extrapolăm ... denumirile etnice din intervalele focalizării și la aceste faze” (Tkaciuk 1994, 216). Ipoteza este interesantă, însă autorul nu argumentează în studiu o asemenea „genetică”, fiind chiar foarte rigid în raport cu informațiile autorilor antici despre localizarea etnonimelor (Tkaciuk 1994, 216-217). Practic, corelarea culturii arheologice cu etnosul

este recunoscută obligatorie. Este evidentă, de altfel, tendențiozitatea autorului, atunci când nu admite extrapolările, de care amintește, în cazul informațiilor despre geți și corelarea cu sursele arheologice (de la sud și nord de Dunăre). Cel puțin, există rezerve și față de afirmația lui M. Tkaciuk că sursele scrise ar oferi un tablou al schimbării priorităților etnonimice din regiune, reflectând schimbarea priorităților culturale (Tkaciuk 1994, 218-219). Legătura atât de categorică între „prioritățile etnonimice” și „prioritățile culturale” relevă un determinism absolut nefundat. Asta ar însemna pe de o parte că „etnonimele” împărtășeau o cultură materială distinctă de alte „etnonime” care atrăgeau atenția autorilor antici, iar pe de alta faptul că aceștia din urmă ar fi conștientizat niște granițe culturale clare între comunitățile cărora le ofereau nume generice.

Studiul lui M. Tkaciuk, în virtutea ecoului său în istoriografie, dar și ținând cont de caracterul contradictoriu al unor supoziții, necesită o atenție specială. Aprecierea acestora nu este uniformă în literatura de specialitate. Pe de o parte aceste idei sunt împărtășite categoric, iar pe de alta criticate și respinse cu vehemență.

În ciuda legăturii argumentate dintre cultura getică și cea precedentă, locală hallstattană pentru spațiul carpato-nistrean, M. Tkaciuk o exclude categoric, încercând construirea unui hiatus etno-cronologic (Tkaciuk 1994, 225, 226). Negând astfel caracterul autohton al culturii getice în spațiul carpato-nistrean, el pledează pentru vechea idee a pătrunderii geților de la sud de Dunăre, aranjată în trei etape succesive: I) sfârșitul secolului VI-V a. Chr., reprezentat de așa-numitul „orizont geto-scitic” de tip Pârjolteni, Dănceni, Stâncești și Butuceni; II) mijlocul secolului V a. Chr. (monumentele de la Recea și Slobozia) și III) finele secolului V - începutul secolului IV a. Chr. când ar fi avut loc „formarea culturii geților” în spațiul carpato-nistrean. Ultimă etapă este argumentată de corespondența posibilă între sursele arheologice cu cele narative (Tkaciuk 1994, 228). Etapele formulate de M. Tkaciuk pretind limitarea prezenței populației getice în teritoriul carpato-nistrean, ignorând monumentele care relevă o durată de dezvoltare culturală continuă și care nu indică clar anumite întreruperi. Succesiunea unor asemenea etape se construiește pe o tendință clară de a sesiza întreruperi ale continuității cronologice a geților în spațiul est-carpatic, reiterându-se existența unei diferențieri între evoluția culturii getice din spațiul pruto-nistrean și cea dintre

Carpați și Prut, al cărei caracter artificial este greu de contestat (Niculiță 1996, 67).

Monumentele de la Pârjolteni, Dănceni, Suruceni, întrunite de tradiția istoriografică într-un orizont cultural comun, M. Tkaciuk le implică în argumentarea ideii pătrunderii getice într-un spațiu scitic. Argumentul arheologic conține prezența obiectelor de tradiție nord-pontică (scitică) ca vârfurile de săgeți cu trei aripioare, pumnale akinakes, reprezentări animaliere (Tkaciuk 1994, 226), alături de materialul ceramic de altfel indubitabil predominant de tradiție getică și ritul incinerăției, evident ne-scitic. El insistă că monumentele orizontului respectiv din secolele VI-V a. Chr. nu descriu „conturul acelei vetre puternice de culturo-geneză care ar fi fost capabilă să constituie începutul culturii getice din secolele IV-III a. Chr.”, însă ar indica că nucleul culturii getice exista undeva deja format, ca apoi să se extindă în spațiul carpato-nistrean (Tkaciuk 1994, 226). Se mai invocă aici și „instabilitatea tipologică” a culturii getice în regiunea dată înainte de secolele IV-III a. Chr., fapt care ar contrasta cu ideea pe care se insistă – prezența stabilă și bine conturată a sciților în regiune. M. Tkaciuk încearcă tendențios să aprecieze prioritățile culturale în regiune, speculând pe declararea „stabilității” ori „instabilității” tipologice și a apropierii de „nucleul” cultural, fapt care nu se documentează arheologic. Dificultățile legate de descoperirile scitice din spațiul carpato-nistrean cercetătorul respectiv le „compensează” prin raportarea la monumentele regiunii nord-pontice din secolele V-IV a. Chr. (Tkaciuk 1994, 219), fără să admită acest lucru pentru materialul getic. În favoarea acestei supoziții se enumeră structuri și vestigii arheologice, cum ar fi așezările de la Nistrul Inferior, necropolele sau amenajările tumulare și plane, toate cu atribuție scitică, admitând lipsa unei orientări constante a scheletelor, practicarea incinerăției, alături de inhumație, drept posibilă pentru sciți (Tkaciuk 1994, 219). Asemenea caracteristici cu greu pot fi acceptate pentru tradiția scitică și chiar nord-pontică în general, printre care incinerăția și caracterul neconstant al orientării scheletelor în cazul inhumației acesta fiind atribuit lumii tracice încă de A.I. Meljukova (Мелюкова 1979, 173).

După aprecierea profesorului I. Niculiță, studiul lui M. Tkaciuk neglijează o serie de probleme importante care, alături de ideea despre prezența efectivă a sciților în spațiul est-carpatic din sec. VII a. Chr. nu are suport factologic, mai ales că în acest spațiu nu se cunosc situri similare celor din nordul Pontului Euxin, iar destinul populației

care a lăsat monumentele de cultură „hallstattiană”, cum sunt cele de la Glinjeni, Trinca, Butuceni, Poiana etc. nu este clarificat de M. Tkaciuk (Niculiță 1996, 64). Neglijarea de către acesta a unor probleme importante este cauzată de lipsa materialului care i-ar demonstra ipotezele, recurgându-se astfel la speculații referitoare la atribuțiile etnice ale unor monumente funerare (Niculiță 1996, 65). Resuscitarea de către M. Tkaciuk a ideii despre existența unui „orizont geto-scitic”, care ar fi marcat o primă etapă de pătrundere a geților din sudul Dunării, destul de populară în perioada interbelică, a fost respinsă ca lipsită de dovezi (Niculiță 1996, 66). Acest concept este utilizat de M. Tkaciuk pentru a explica prioritatea scitismului în combinația elementelor culturale getice (încinerarea, ceramica lucrată cu mâna) și a celor scitice (armament și podoabe în stil animalier), în cazul descoperirilor din sec. VI-V a. Chr. de la Est de Carpați (Tkaciuk 1994, 228). Combinația acestor tradiții culturale, însă, sugerează mai degrabă o intensificare a contactelor geto-scitice în această perioadă (Niculiță 1996, 66).

Prin evoluția tipului IX (definitoriu pentru aspectul cultural Canlia și atribuirea getică în genere) de ceramică după E. Moscalu, M. Tkaciuk încearcă să rezolve problema identificării regiunii în care ar fi avut loc desprinderea culturii getice de cultura Basarabi, căutând ca pentru spațiul carpato-nistean să păstreze ideea unui hiatus cronologic (Tkaciuk 1994, 227). Astfel, se echivalează cultura etichetată etnic (etnonimic) cu răspândirea unui singur tip de vas și dacă originea acestui tip de vas e plasată la sud de Dunăre, în aspectul Ravna, prin răspândirea lui ulterioară în spațiul carpato-nistean ar însemna o migrație succesivă a geților spre nord. În acest sens, este presupusă și o derivare a acestui tip de tipul I de vase bitronconice după tipologia lui E. Moscalu, fapt care asigură conexiunea dintre cultura Basarabi și geți pentru spațiul de la sud de Dunăre, ca abia mai apoi, în secolele V-IV a. Chr., să înceapă concentrarea acestora din urmă în zona istro-pontică și spre nord (Tkaciuk 1994, 227). Deși, din punct de vedere stilistic aceste două tipuri, definite după formă, sunt identice și pot pune la îndoială modestia unor astfel de explicații. Eforturile lui M. Tkaciuk de a demonstra, bazându-se pe un singur tip de vas găsit în necropola de la Ravna, o migrație a geților în nordul Dunării, în spațiile dobrogene și est-carpătice, sunt, în viziunea lui I. Niculiță, lipsite de argumente. Astfel, vasele getice timpurii, la care face apel M. Tkaciuk, sunt bine

cunoscute la nivelul secolelor VI-V a. Chr. în situările din Moldova: la Curteni-Valea Merilor, Curteni-Dealul Pietrăriei, Cozmești, Hansca (Niculiță 1996, 65). Apărând abordarea migraționistă, M. Tkaciuk neagă categoric supoziția lui E. Moscalu despre originea aspectului cultural Canlia din orizonturile Trestiana-Cimbala și Saharna-Solonceni, ignorând legătura vaselor tipului IX cu cele de la Trestiana. Însă, conexiunea dintre aspectul cultural Canlia și orizontul Pârjolteni-Dănceni ar fi posibilă, după părerea autorului, prin materialele necropolei de la Seliște de la sfârșitul secolului VIII - începutul secolului VII a. Chr. Prin aceasta, M. Tkaciuk își asigură stabilirea unui hiatus de 200 de ani (Tkaciuk 1994, 227).

Analiza propusă de M. Tkaciuk prezintă o schemă de combinații istorico-crono-arheologice cu deducții destul de mecanice referitoare la procese etno-culturale și demografice pentru spațiul carpato-nistean prin co-raportarea la regiunile învecinate: bazinul Niprului Inferior și Transilvania. Astfel, el propune o succesiune de fenomene arheologice legate direct de cele reflectate în sursele narrative, dar și de o logică strict difuzionistă a culturii (Tkaciuk 1994, 234-237). Finalul culturii Basarabi-Șoldănești cauzat de pătrunderea scitică între Carpați și Nistru e urmat de la finele secolului al VII-lea de aspectele culturale de la Cuconești, Satu Mare, Trestiana-Cimbala, determinate de dominația politică a iraniienilor. În secolul VI a. Chr. în silvostepa pruto-nisteană se constituie orizontul de la Pârjolteni, Dănceni și Corjevo care ar fi reflectat amestecul elementelor geto-scitice. Abia de la sfârșitul secolului V - începutul secolului IV a. Chr. aici pătrunde masiv cultura getică, proces influențat de politica statului odris și, respectiv, de consolidarea geților la Dunărea de Jos pe fonul slăbirii puterii scitice, pentru ca la jumătatea secolului III a. Chr. ambele culturi să „părăsească” acest spațiu.

Așadar, „criza” culturii scitice vine din cauza diminuării dominației politice a Sciției în urma invaziei sarmaților din secolele IV-III a. Chr. în stepile nord-pontice. Până în secolul I a. Chr. cultura scitică tardivă ar fi coexistat cu elemente getice, reflectate în ceramică, și elemente La Tène. Prin aceasta se intuieste, de altfel, o deplasare a culturii getice spre est, susținând ideea că între cultura getică de la Niprul Inferior și cultura Poenești-Lucașeuca din spațiul pruto-nistean nu există un hiatus cronologic (Tkaciuk 1994).

Procesele care au loc în manifestările culturale din Transilvania sunt explicate destul de modest de M. Tkaciuk prin aserțiunea că „celții sunt

schimbați în daci”, justificând legătura directă între schimbările tipologice și aparentele succesiuni etnonimice. Asemenea corelații se bazează pe obiecte, tipuri, categorii separate, fără o înțelegere de ansamblu, „compensându-se” problemele interpretărilor. În aceeași logică, formarea „culturii dacice” în Transilvania este legată de pătrunderea geților din spațiul carpato-nistrean, „înlocuiți” de bastarni în sec. III a. Chr., „împingând” celții din Transilvania (Tkaciuk 1994, 236). O asemenea aserțiune reprezintă o formă exagerată de manipulare a etnonimelor, speculând printr-o interpretare tendențioasă a unor mențiuni din sursele antice. Nici istoric, nici arheologic și nici, cu atât mai mult, cultural-antropologic o astfel de formulare a unor transformări culturale nu este valabilă.

Astfel schema în care M. Tkaciuk reconstituie procesele etno-demografice este destul de atractivă: după căderea supremației Sciției la finele secolului al IV-lea, sciții migrează în Dobrogea și Crimeea, iar geții treptat se bifurcă în două direcții – spre regiunile Niprului Inferior (geții din spațiul pruto-nistrean) și în Transilvania (geții din Vestul Moldovei). Toate acestea pentru a face loc bastarnilor, care pătrund în teritoriul est-carpatic începând cu a doua jumătate a sec. III a. Chr. (Tkaciuk 1994, 237).

Străduințele lui M. Tkaciuk de a defini unele hiatusuri cronologico-demografice în evoluția culturii geților în mileniul I a. Chr. au, în viziunea lui I. Niculiță, un scop clar de a localiza în spațiul carpato-nistrean procesul etnogenezei slavilor (Niculiță 1996, 68). Or, caracterul identic al culturii materiale din siturile de la Hansca, Butuceni, Potârca, Saharna Mică, Saharna Mare, Stolniceni, Bunești, Brad, Poiana, Cotnari, Stâncești, Enisala, Murighiol, Canlia, Iankovo, Braničevo, demonstrează unitatea culturii nord-tracice în întregul areal balcano-carpato-pontic pe o perioadă îndelungată, fără hiatusuri cronologice și demografice sesizabile (Niculiță 1996, 67). De altfel, pentru a atenua neajunsurile propriilor deduceri, M. Tkaciuk afirmă că „ce înseamnă cronologie getică nu știe nimeni” (Tkaciuk 1994, 224), frază devenită „sacramentală” în istoriografia recentă, și care ia în calcul faptul datării complexelor culturii getice după patru „sisteme” cronologice: antic, celtic, scitic și sud-tracic. O asemenea aserțiune are mai degrabă un caracter speculativ, mai ales că legătura dintre cronologia arheologică și cea istorică nu trebuie să le confunde, iar încercările de a stabili o cronologie a culturii getice timpurii din spațiul

de la est de Carpați determinată de evenimentele istorice sunt nefondate (Măndescu 2010, 102). În general, trezește semne de întrebare ideea unei „identificări reale” a culturii getice, care ar începe doar cu al treilea sfert al secolului IV - prima jumătate a secolului III a. Chr., conform „schemei” surselor scrise (Tkaciuk 1994, 221). Este absurd a încadra o cultură în limitele unei astfel de scheme. Depinde oare începutul unei culturi de prima mențiune a unui etnonim? Iar dacă cultura depășește cronologic aceste limite, plecând de la aspectele tipologice-stilistice ale artefactelor, care ar fi criteriile delimitării perioadei „etnonimiei” sale, care denumește cultura întregă? În linii majore, autorul studiului analizat revine la aceeași echivalență dintre cultură și etnos, realizată într-un mod direct. Se poate admite că elementele contradictorii din abordarea autorului sunt legate de intenția argumentării succesiunii de hiatusuri etno-demografice, explicând transformările care au avut loc prin mișcări bruște, poate chiar violente de populații. Justificarea unei astfel de intenții necesită argumente factologice solide. În lipsa lor, autorul devine victima propriei intuiții cu construcții logice, a căror veridicitate este îndoielnică.

Analiza complexă a principalelor contribuții care au tratat într-o oarecare măsură vestigiile ca sursă etno-determinativă pentru spațiul carpato-nistrean în a doua jumătate a mileniului I a. Chr. poate contura unele trăsături unanim acceptate și altele controversate. Printre cele dintâi se numără acceptarea unanimă a atribuirii etnice a stilurilor ceramice și artistice, dar și a unor elemente ale ritului și ritualului funerar. În ceea ce privește controversele, acestea s-ar rezuma la interpretări de ordin cultural-cronologic, prin crearea sau diminuarea hiatusurilor cronologice, operându-se cu lacunele surselor cronologic determinante.

În majoritatea cazurilor, chiar dacă nu subliniază sau nu se acceptă în mod special, vestigiile și procesele culturale pe care le reconstituie sunt practice aprioric atribuite entităților etnico-etnonimice. Paradigma etnică, într-o oarecare măsură, rămâne ancorată atât în demonstrarea caracterului autohton, cât și în cel difuzionist al culturii. Probabil, acest punct reflectă unitatea abordării cultural-istorice a vestigiilor din secolele V-III a. Chr. și nu doar. Problema rămâne deschisă la capitolul gradului de argumentare a implicării vestigiilor într-o interpretare corelațională dintre informațiile etnonimice și etnografice antice, tendințele evoluției culturii materiale și însăși a fenomenului etnic.

Bibliografie

- Berciu 1960:** D. Berciu, Sunt geții traci nord-dunăreni? Un aspect arheologic al problemei. SCIV XI/2, 1960, 261-283.
- Măndescu 2010:** D. Măndescu, Cronologia perioadei timpurii a celei de-a doua Epoci a Fierului (sec. V-III a. Chr.) între Carpați, Nistru și Balcani (Brăila: Istros 2010).
- Nestor 1933:** I. Nestor, Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 1932. 1933, 11-181.
- Niculiță 1996:** I. Niculiță, Les Thraces septentrionaux dans l'historiographie des Etats de l'Europe de l'Est: la Moldova, l'Ukraine, la Russie. In: The Thracian World at the Crossroads of Civilisations. The 7th International Congress of Thracology. Reports and Summaries (Bucharest 1996), 46-71.
- Pârvan 1926:** V. Pârvan, Getica. O protoistorie a Daciei (București 1926).
- Tkaciuk 1994:** M. Tkaciuk, Manifestări culturale din sec. V-I a. Chr. Thraco-Dacica XV/1-2, 1994, 215-256.
- Vulpe 1970:** A. Vulpe, Cercetări arheologice și interpretări istorice privind sec. VII-V î.e.n. în spațiul carpato-dunărean. Memoria Antiquitatis II, 1970, 182-213.
- Мелюкова 1979:** А.И. Мелюкова, Скифия и фракийский мир (Москва: Наука 1979).
- Никулицэ 1987:** И.Т. Никулицэ, Северные фракийцы в VI-I вв. до н.э. (Кишинёв: Штиинца 1987).
- Ростовцев 1918:** М.И. Ростовцев, Эллинизация и иранство на юге России (Петроград: Огни 1918).
- Щукин 1994:** М.Б. Щукин, На рубеже эр. Опыт историко-археологических реконструкций политических событий III в. до н.э. - I в. н.э. в Восточной и Центральной Европе (Санкт-Петербург: Фанн 1994).

Archaeological vestiges of the 5th - 3rd centuries BC in the Carpathian-Dniester region as a source of ethnic interpretation. Historiographical issues

Abstract

The question on ethnic interpretation of archaeological sites of second half of the 1st millenium BC in the Carpathian-Dniester region is one of the cores in archaeological literature. The majority of the generalizing works, devoted to a given circle of sites, define an ethnic or ethno-cultural attribution through ethnic criteria of the archeological finds. The specific character of a funeral ceremony and style of material culture, in particular ceramics, has a special role. Correlation of archeological data to written sources remains the main argument and motivation of ethno-cultural definitions and reconstruction. Despite of ambiguity of historical-archeological parities, that predetermines sometimes opposite sights at treatment of ethno-geographical information of ancient sources, by way of ethnic character of some features of a funeral ceremony, style of ceramics and art objects a certain consensus is shown. In given article the basic tendencies of a historiography in the field of ethnic treatment of different categories of archeological sources are considered.

Археологические находки V-III вв. до н. э. в карпато-днестровском регионе как источник этнической интерпретации. Историографические аспекты

Резюме

Вопрос об этнической интерпретации археологических памятников второй половины I тыс. до н. э. в карпато-днестровском регионе является одним из основных в историографии. Большинство обобщающих работ, посвященных данному кругу памятников, определяют этническую или этнокультурную атрибуцию посредством «этнизации» археологических признаков. Особую роль в этом плане сыграли специфика погребального обряда и стиль материальной культуры, в частности керамики. Сопоставление собственно археологических данных с письменными источниками остаётся главным аргументом и мотивацией этнокультурных определений и реконструкций. Несмотря на неоднозначность историко-археологических соотношений, что предопределяет иногда противоположные взгляды на трактовку этногеографических инфораций античных источников, в плане этнического характера некоторых особенностей погребального обряда, стиля керамики и предметов искусства проявляется некий консенсус. В данной статье рассмотрены основные тенденции историографии в области этнической трактовки разных категорий археологических источников.

23.04.2014

Andrei Corobcean, Universitatea de Stat din Moldova, str. Mateevici, 60, MD-2009 Chișinău, Republica Moldova, e-mail: andrei.corobcean@gmail.com